

УДК 81'33'373.233'42

Альона БАХЧИВАНЖИ

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
м. Одеса
prosyana1990@ukr.net

РЕПРЕЗЕНТАТИВНІ ФОРМИ І МОВЛЕННЄВІ ЖАНРИ УКРАЇНСЬКОГО СУДОВОГО ДИСКУРСУ

***Анотація.** Статтю присвячено визначенню лінгвопрагматичних параметрів судового дискурсу, зокрема наголошено на формальних аспектах і типах мовленнєвих жанрів. Розглянуто усні й письмові форми функціонування судового дискурсу. Виокремлено та схарактеризовано основні мовленнєві жанри українського судового дискурсу. Проаналізовано такі жанри, як-от: інструкція, оголошення, клопотання, підтвердження / спростування, допит, судова промова, судові рішення. Доведено, що оголошення є монологічним виступом регламентативного характеру, що відкриває й завершує судові засідання; інструкція становить регулятивні розгорнуті репліки професійних учасників судового процесу; клопотання є проханням про залучення додаткової інформації, невідомої до безпосереднього розгляду справи в судовому процесі; підтвердження / спростування – це аргументативне тлумачення і коментар перебігу судового засідання для безпосередніх учасників; допит охоплює питально-відповідну взаємодію між основними учасниками судового процесу; судова промова є аргументованим викладом позиції у формі монологічного виступу; судові рішення – це монологічний виступ судді, що має вердиктивний характер*

Ключові слова: юридичний дискурс, судовий дискурс, мовленнєвий жанр, інтенція.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Дослідження юридичного дискурсу переважно зосереджено на вивченні законодавчого дискурсу. Проте проблематика судового дискурсу (далі – СД) також належить до юридичної лінгвістики. СД як різновид юридичного дискурсу пов'язаний із законодавчою діяльністю та юриспруденцією, є чітко регламентованим як боку юридичного унормування, так і мовного, оскільки передбачає відповідний вербальний ритуал здійснення судових дій. Мовний аспект судового дискурсу охоплює як етикетні форми вербального характеру (початок і завершення судового засідання, мовні формули представлення учасників СД, почерговість виступів тощо), так і лінгвопрагматичні складники (комунікативні стратегії і тактики, комунікативні ролі, особливі мовленнєві акти, вживання перформативів тощо). У центрі уваги лінгвістів постають окремі жанрові різновиди СД, їхні сутнісні особливості, мовні засоби вираження комунікативних інтенцій у СД, про-

те елементи комунікативної взаємодії, зокрема аспекти рольової поведінки та стратегічного планування СД здебільшого залишаються поза увагою науковців. Лінгвопрагматика СД становить пріоритетні наукові розвідки в галузі юридичної лінгвістики, зокрема це вивчення особливостей мовленнєвої поведінки учасників судових засідань.

Мета дослідження – визначити і кваліфікувати жанри і форми українського судового дискурсу. Мета зумовила розв’язання таких завдань: визначити поняття судового дискурсу як різновиду юридичного; схарактеризувати усну і письмову форми судового дискурсу; описати основні мовленнєві жанри СД та запропонувати їх класифікацію.

Об’єктом аналізу є український судовий дискурс, а **предметом** – мовленнєві жанри і форми українського судового дискурсу.

Матеріалом дослідження слугували стенограми відеозаписів судових засідань українських телевізійних програм «Судові справи», «Сімейний суд», «Кримінальні справи» за 2013–2016 роки загальною кількістю 25 випусків.

Ступінь вивчення проблеми в лінгвістиці. СД у межах юридичного дискурсу ставав предметом аналізу в наукових розвідках С. Дорди [1], О. Доценко [2], Л. Пономарьової [5], Г. Савчук [6] та ін. Однак предметом висвітлення ставали окремі проблеми СД, тоді як комплексний аналіз, зокрема в лінгвопрагматичному аспекті, не представлений у працях українських учених. Ми потрактуємо СД як різновид ЮД, суб’єктами якого виступають судові інституції, при цьому розрізняють типи судового спілкування – дискурс кримінального, цивільного, адміністративного, арбітражного тощо права. Ці типи мають спільні принципи організації дискурсу та спільні риси інституційної взаємодії, що зумовлено інтенційністю, ритуалізованістю та універсальними законами спілкування в судовому дискурсивному просторі. Ю. Лобода, досліджуючи СД у перекладознавчому аспекті, наголошує на тому, що для СД характерно: «застосування в мовленні маркерів соціальної дистанції; підвищена формальність текстів та промов; інтерактивність спілкування; стереотипність; офіційність; чітка регламентованість та висока інформаційна насиченість» [4, с. 270].

Викладення основного дослідження. Формами представлення СД вважаємо усну та письмову, що мають монологічну і діалогічну форми вияву. О. Доценко зазначає, що «українським законодавством визначено усність як один з основних принципів судового процесу, тобто всі матеріали, що розглядаються судом, повинні озвучуватися або оцінюватися усно» [2, с. 279]. Проте фіксуємо перевагу усних форм у безпосередній мовленнєвій взаємодії у суді, але і монологічні форми викладу в судовому рішенні та виступах окремих учасників судового процесу.

Суддя: *Ви мисливець?*

Свідок: *Так.*

Суддя: *А як Ви потрапили на це полювання, оскільки воно проходило в достатньо вузькому колі?*

Свідок: *Я думав, що це до хорошого не приведе, так і сталося. Ми із моїм керівником часто бували на полюванні, він взяв мене, бо всі документи проходили через мою перевірку, тому він взяв мене як свого консультанта, як праву свою руку* (Кримінальні справи, ст. 115, 2014).

Усна діалогічна форма є типовою для СД, хоч обов'язковою умовою ведення судового засідання є протоколювання, що передбачає фіксування мовлення у письмового вигляді, тобто має місце вторинна комунікативна форма репрезентації.

О. Доценко вказує на те, що у СД наявні МЖ, яким притаманне: «1) читання власного або чужого тексту (оголошення показань свідка тощо); 2) усне мовлення з опорою на підготовлений текст (промови різних типів, роз'яснення прав і обов'язків учасникам процесу тощо); 3) усне мовлення без писемного відповідника» [2, с. 279], тобто домінують і в цій типології усні діалогічні жанри.

Діалоги представлені у мовленні судді, прокурора та адвоката під час звернення до обвинуваченого, свідків і потерпілих, тобто це спілкування професійних учасників СД з непрофесійними, напр.:

Суддя: *Переходимо до допиту свідків. Киріченко О. М. (28 років, народилася та проживає в м. Кременчук, працює менеджером реклами, сусідка підсудного). Як би ви охарактеризували Швеця Семена?*

Свідок: *Він постійно deboширить, у нього постійні крики, не дає спати по ночам. У мене дитина мала, і я вже не знаю, що робити* (Кримінальні справи, ст. 348, 2016).

Звідси й випливає стильова диференціація: у мовленні судді (а також адвоката і прокурора) переважає офіційно-ділова стилістика, а у мовленні непрофесійних учасників СД – розмовно-побутова з вкрапленнями просторіччя. Наголосимо на тому, що ми аналізували не реальні записи судових засідань, а телепередачі, що певною мірою відтворює літературну мову. У реальності свідки та обвинувачений можуть використовувати діалектну мову, просторіччя, тобто нелітературну українську мову.

Діалог у СД має однобічний характер, напр.:

Суддя: *Переходимо до слухання показів свідків. Запросіть до судової зали Хорішка В. І. (40 років, народився у селі Чаплинці, Херсонської обл., розлучений). Квартира 12 по вул. Кірова 128 належить Вам як власність?*

Свідок: **Так.**

Суддя: *Свою квартиру Ви здаєте?*

Свідок: **Так.**

Суддя: *Кому в цей раз Ви її здавали?*

Свідок: *Прийшли люди, заплатили гроші я дав ключі, я не роздивлявся, які це були люди.*

Суддя: *У залі судового засідання є ця людина?*

Свідок: **Ні.** (Кримінальні справи, ст. 296, 2015).

У відповідях бачимо лише твердження або заперечення, а репліки адресата загалом мінімізовано.

Усний монологічний виступ представлений у заключних промовах судді, прокурора та захисника, напр.: Суддя: *Оголошується ухвала іменем України. Суд у складі головуючого судді Чичкова К.К., Платонові О.К., Якименка Д.А., при секретарі Зуманджи І.В., за участю прокурора Рогози В.А. Та адвоката-захисника Оводи Р.В. Розглянувши кримінальну справу за ст. 348 ККУ – вбивство працівника правоохоронних органів у зв'язку з виконанням цим працівником професійних обов'язків встановив, що не можливо встановити вирок за суттєвої неповноти досудового слідства, а, отже, необхідно повернути кримінальну справу на досудове розслідування з метою перевірки Зубова О.Г. До причетності у вбивстві Суд ухвалив клопотання прокурора. Кримінальну справу за фактом вбивства надати прокурору на нове досудове розслідування. Запобіжний захід підсудному Швецю С.М. Залишити без змін під вартою у слідчому ізоляторі. Прошу всіх сідати. Судове засідання оголошується закритим!* (Кримінальні справи, ст. 348, 2014). Вони містять елементи ритуальності і підпорядковані відповідній комунікативній інтенції.

Письмова форма СД реалізована у судових рішеннях, що готуються спочатку у письмовому вигляді, а потім оприлюднюються на судовому засіданні. Але їх письмова форма фіксується на офіційному інтернет-порталі, що вимагає грамотної і чіткої жанрової форми, напр.:

...Заслухавши думку обвинуваченого, який просив залишити обраний раніше запобіжний захід без зміни, думку прокурора, яка вважає за необхідне задовольнити подання слідчого СВ Оболонського РУ ГУМВС України в м. Києві, вивчивши матеріали кримінальної справи, враховуючи, що ОСОБА_1, будучи на підписці про невиїзд з постійного місця проживання, порушив умови запобіжного заходу, (...) На підставі викладеного та керуючись ст. 29 Конституції України, ст.ст. 165, 165–1, 165–2 КПК України, суд

ПОСТАНОВИВ:

Запобіжний захід обраний стосовно ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, уродженця м. Києва, українця, громадянина України, у вигляді підписки про невиїзд з постійного місця проживання змінити на взяття під варту.

Постанова може бути оскаржена протягом трьох діб з дня її винесення до Апеляційного суду м. Києва (Постанова № 4–36/2012).

Отже, СД представлений усною та письмовою формою із домінуванням діалогічної мовленнєвої взаємодії.

О. Доценко виокремлює в СД «тип події» [2], що, на нашу думку, співвіднесено із поняттям МЖ. Проте дослідниця пропонує авторську типологію МЖ, визначаючи 31 жанр: оголошення справи, оголошення явки присутніх, роз'яснення прав та обов'язків учасників процесу, оголошення складу суду, роз'яснення права відводу суду, заявлення клопотань, доповідь судді за справою, оголошення обвинувального висновку, позовної заяви, скарги, роз'яснення

підсудному суті обвинувачення, показання підсудного, допит підсудного, допит свідків, потерпілого, оголошення висновку експерта, допит експерта, оголошення показань свідка, пояснення учасників процесу, промова прокурора, промова потерпілого чи його представника, промова цивільного позивача або його представника, промова цивільного відповідача чи його представника, промова захисника, промова підсудного, останнє слово підсудного, промова позивача та його представника, промова відповідача та його представника, промова третьої особи, яка заявила самостійні позовні вимоги, та її представника, промова третьої особи без самостійних вимог, промова представника органу державної влади й органу місцевого самоврядування, промова прокурора, промова захисника, рішення суду [2, с. 280]. Наведена типологія стосується насамперед кримінального і цивільного процесів, проте ми вважаємо її надто розгалуженою.

З огляду на це, ґрунтуючись на типології типів події, запропонованих дослідницею, визначаємо наступні МЖ в українському СД.

1. Оголошення має на меті формулювання причини судового засідання: голова засідання (суддя) відкриває судові засідання, оголошуючи суд відкритим і характеризує справу, оголошує склад суду, а на завершення й обвинувальний вирок, що регламентується відповідними законодавчими нормами. Мовцем у цьому разі може бути прокурор, суддя або секретар, тобто професійні учасники судового процесу. Оголошення виступає як ініціальний жанр СД, і в такому випадку його інтенцією є інформування присутніх про характер судової справи, звідси й потреба оголосити звинувачення та схарактеризувати справу, напр.: ***Оголошується** звинувачення Швець С. М. Обвинувачується в тому, що він 10 травня 2010 року вчинив умисне вбивство Романюка Р. С. лейтенанта міліції. Починаючи з 10 січня 2010 року відколи Швець звільнився з тюрми, лейтенант Романюк неодноразово був за викликом, був у нього вдома заспокоював його у різних громадських місцях. Швець при нагоді спілкування з міліціонером постійно чинив опір, вживав нецензурну лексику. 10 травня 2010 року Романюк прибув за викликом у кафе “БРИЗ”, де Швець вчинив скандал, міліціонер запропонував йому для розмови вийти на двір, але потім, коли лейтенант повернувся у кафе, щоб скористатися туалетом, Швець пішов за ним і зарізав міліціонера. Умисні дії Швеця повинні кваліфікуватися за статтею 348 вбивство працівника правоохоронних органів у зв’язку з виконанням цим працівником професійних обов’язків. **У мене все*** (Кримінальні справи, ст. 348, с. 2015). У наведеному прикладі фіксуємо перформативний МА з декларативом *оголошувати*; ґрунтовну характеристику судової справи та елементи ритуальності (на завершення мовець вимовляє ритуальну фразу *У мене все*). Ініціальне оголошення є розгорнутим мікротекстом, адресатом якого виступають усі присутні в судовому засіданні (навіть якщо вони обізнані із сутністю справи), за змістом оголошення має фактологічно-інформативний характер з елементами ритуальності.

Завершальне оголошення підсумовує та узагальнює результати судового засідання: допиту свідків, розгляду справи по суті, виступів основних учасників, напр.: ***Оголошується** звинувачення вчинене групою осіб із застосуванням предметів заздалегідь для надання тілесних ушкоджень та навмисне вбивство з хуліганських мотивів суд встановив: оцінивши зібраний на досудовому слідстві докази суд приходить до висновку про доведеність вини підсудних і призначити їм покарання остаточне Риндіну у вигляді 10 років позбавлення волі, Конотопенку – 10 років позбавлення волі. **Вирок може бути оскаржений*** (Кримінальні справи, ст. 192). Як бачимо, завершальне оголошення є формулюванням вироку за результатами обговорення судової справи. За лінгвопрагматичними та структурно-семантичними особливостями вона збігається з ініціальним оголошенням.

2. Інструкція – голова судового засідання пояснює його учасникам права, обов'язки та правила поведінки в судовому засіданні. До інструкцій у СД уналежнюємо всі висловлення і мікротексти, що інтенційно підпорядковані регулюванню судового процесу. Цей МЖ регламентує дії усіх присутніх, тому він здебільшого представлений у мовленні судді як керівної особи СД, напр.:

Суддя: *Дякую, сідайте. Підсудний, вам зрозуміло суть обвинувачення?*

Підсудний: *Зрозуміло, але вини своєї не визнаю. Я буду свідчити* (Кримінальні справи, ст. 115, 2016).

У наведеному прикладі суддя указує співрозмовнику, що саме йому робити та запитує щодо зрозумілості регламенту судового засідання. У такий спосіб мовець визначає порядок реплік, мовленнєві ролі і ходи комунікантів у СД.

Інструкції охоплюють як регулятивні МА, так і акти пояснення, тому О. Доценко називає цей МЖ роз'ясненням [2, с. 277]. Однак вважаємо, що такий підхід є вузьким, оскільки він не охоплює всіх мовленнєвих дій мовця, який керує судовим засіданням. Роз'яснення більшою мірою пов'язані в СД з розтлумаченням і поясненням наслідків певних дій або відсутності цих дій, напр.: Суддя: *Попереджаю вас про те, що ви несете кримінальну відповідальність за дачу неправдивих свідчень. Викладіть позицію вашого органу, щодо цієї справи* (Сімейний суд, ст. 153, 2013); Суддя: *Ви маєте право не свідчити з огляду на те, що виявляється родичкою позивача, маєте родинні стосунки* (Сімейний суд, ст. 153, 2014). В інструктивних жанрах фіксуємо посилення на законодавчі акти, яким підпорядкований СД.

2. Клопотання передбачає скерування судового дискурсу з метою об'єктивного розгляду справи в бік залучення додаткової інформації, невідомої до безпосереднього розгляду справи в судовому процесі, напр.: Захисник: ***Я прошу** допитати особу, яка не заявлена на досудовому слідстві, тому що інформація стала відома вже після завершення досудового слідства, – Огарко В.М. Він надасть інформацію, яка допоможе слідству* (Кримінальні справи, ст. 348, 2015). Цей МЖ представлений і в офіційно-діловому дискурсі, він має перформативний характер і становить вербальну репрезентацію прохання

на отримання певного дозволу. Мовленнєвими формами враження клопотання є *Я прошу...; Дайте дозвіл...; Я маю клопотання тощо*, напр.: Прокурор: *Історія Голодько потребує відкриття справи. У мене є клопотання, відправити справу на додаткове розслідування до з'ясування причетності Коропкової до цих двох справ, хто був організатором, це має слідство з'ясувати* (Кримінальні справи, ст. 189, 2016). У СД клопотання висловлюють такі учасники комунікативної взаємодії, як прокурор та захисник, від яких і залежить об'єктивне рішення у справі.

3. Підтвердження / спростування як МЖ передбачає наведення фактів, доказів, підстав для розтлумачення учасникам судового засідання об'єктивної картини подій, напр.: Захист: *Висновки судово-медичної експертизи було виявлено, що удар ножем було нанесено лівою рукою, а мій підзахисний правша* (Кримінальні справи, ст. 348, с. 2015). Цей МЖ підпорядкований логічним принципам дискусії, згідно з якими кожний учасник доводить власну позицію за допомогою переконливих аргументів, кожний з яких відповідає критеріям істинності та переконливості. Наведені факти можуть вплинути як на звинувачення, так і на його заперечення, тому, незважаючи на це, ми об'єднали обидва типи реалізації МЖ в один, оскільки пріоритетним є спосіб мовленнєвої взаємодії між комунікантами. За таких умов у СД фіксуємо виступи свідків, експертів, незалежних фахівців, висловлення яких мають неупереджений та об'єктивний характер, напр.: Свідок: *Ми, як орган опіки, незацікавлені в тій чи іншій стороні і ми зацікавлені щоб було добре дитині. Ми дізналися, що мати має постійну роботу, хорошу заробітну плату, на батьківські збори в школу до сина ходить тільки мати і бабуся дитини, мама є членом батьківського комітету. І у нас як у органів опіки та піклування питань до мати немає. Всі довідки у нас є.* (Сімейний суд, ст. 153). Об'єктивна позиція комунікантів є обов'язковою умовою їх мовленнєвої поведінки в СД. О. Доценко вважає, що цей жанр не має аналогів у СД і є інформативним [2, с. 278]. На нашу думку, цей МЖ має не лише інформативний характер, а більше є аргументативним жанром, тому що скерований на з'ясування всіх обставин справи, а подані факти виконують не інформативну, а верифікаційну функцію як основну.

У СД МЖ підтвердження / спростування представлено і в мовленні професійних учасників судового процесу, зокрема судді та прокурора, які дають оцінки наведеним актам і доказам інших учасників, напр.: Прокурор: *Ми виявили, що мати Шакіної живе 3 роки в Італії, і вона ніяк не могла святкувати свій день народження з батьками, більше того її батьки розведені і проживає батько у російській федерації. До того ж Риндін і Шакіна були в ресторані того дня, це зафіксувала камера спостереження і це прямий доказ того, що Шакіна говорила неправду і Риндін не був у свого батька* (Кримінальні справи, ст. 192, 2016). У цьому випадку маємо спростування фактів, наведених у судовій справі.

4. Допит – «специфічний тип спілкування в суді, який полягає у послідовному чергуванні інтерогативних і асертивних висловлень» [81, с. 278]. Допит – це завжди діалогічна взаємодія між основними учасниками судового процесу (суддею, прокурором та адвокатом), тобто професійними юристами, з непрофесійними – обвинуваченим, потерпілими і свідками. І якщо репліки і питання юристів є чіткими і конкретними, підпорядкованими офіційно-діловій стилістиці, то відповідні висловлення можуть мати неконкретний характер, напр.:

Суддя: *Скажіть, вам знайома підсудна?*

Свідок: *Так, прийшлося познайомитися.*

Суддя: *Де і за яких обставин?*

Свідок: *Мені було завдання встановити особу, яка знущала над чоловіками. Спочатку ми шукали по фотороботу, але після того як потерпілі вийшли з лікарні, вони допомогли нам у слідстві (Кримінальні справи, ст. 152, 2016).*

Допит завжди є комплексом питань і відповідей, мета яких – встановити об'єктивну істину на певному етапі розгляду справи. Суддя, як голова процесу, зазначає етап переходу до допиту, тобто встановлює межі використання цього МЖ, напр.: Суддя: ***Переходимо до допиту потерпілої.** (О. М. Кравчук 34 роки, вдова, домогосподарка, виховує маленьку доньку). Ви нам можете розповісти про обставини того дня трагічного?* (Кримінальні справи, ст. 115, 2016).

Допит у суді відрізняється від допиту на стадії дізнання, оскільки його прилюдний характер підпорядкований меті репрезентації та актуалізації основних доказових моментів, на яких буде побудовано рішення суду.

5. Судова промова є монологічним МЖ, що передбачає виступ, звернення до всіх учасників судового засідання з викладенням своєї аргументованої позиції. З промовою виступають в кінці засідання, коли всі учасники вже висловилися, прокурор та адвокат, при цьому зміст їх промов часто діаметрально відрізняється. Промова обов'язково, крім власне висновку за результатами судового засідання, містить аргументи і докази, критику позиції опонентів та формулювання власної доказової бази з актуалізацією узагальненої позиції. В українському СД згідно зі ст. 318 КПК України (Кримінально-процесуальний кодекс, ст. 318), крім прокурора й адвоката, можуть брати участь громадський обвинувач і громадський захисник, потерпілий і його представник, цивільний позивач і цивільний відповідач та їх представники тощо. Проте обов'язковими промовами все ж таки є прокурорська та захисна, напр.: Прокурор: *Дослідивши всі обставини кримінальної справи, вислухавши всіх учасників процесу, **я, як представник державного обвинувачення, вважаю, що вина Ілько С. В. в судовому засіданні доведена повністю. При винесенні вироку, прошу суд звернути увагу на той факт, що підсудна своєю вину не визнає. Вона сама знайомила із молодими людьми, пропонувала їм провести ніч разом і планувала те, що буде робити у безпомічному стані. На підставі всього викладеного, я прошу визнати Ілько С. В. винною у вчиненні злочину і призначити їй покарання у вигляді 15 років позбавлення волі*** (Кримінальні справи, ст. 152, 2016). Прокурор наго-

лошує на своїй соціальній ролі та відповідно до її функцій звертається до суду із проханням, аргументуючи його на підставі встановлених у судовому засіданні фактів та з конкретною пропозицією можливого вироку. Р. Кацавець визначає інтенцію судової промови, ґрунтуючись на аргументативних параметрах СД: «Завдання державного обвинувача, адвоката-захисника та інших учасників судового процесу, які проголошують судові промови, зводяться не лише до сприяння суду при винесенні законного обґрунтованого і справедливого рішення, а й допомоги суду і присутнім на судовому засіданні краще розібратися у фактичних і юридичних обставинах справи, з'ясувати їх суть і значення, зробити необхідні висновки» [3, с. 8]. Зважаючи на це, мовці як відстоюють свою позицію, так і сприяють об'єктивному висвітленню фактів та отримання відповідного рішення.

Захисник також виступає в кінці засідання, але перед прокурором, намагаючись виправдати або підтримати обвинуваченого, напр.: Адвокат: *Вчинок мого підзахисного допоміг викрити банду нелюдів. Цей вчинений злочин в наслідок душевного хвилювання виконаний аморальними протиправними діями. **Прошу призначити покарання з випробувальним терміном, без реального позбавлення волі.** Дякую, у мене все* (Судові справи, серія «Помста акушеру», 2016). Адвокат так само наводить аргументи та звертається до суду з проханням або виправдати підзахисного, або зменшити його провину.

Якщо раніше захисна промова була риторичним жанром, вона характеризувалася особливостями побудови на структурному рівні та потужною сугестією на змістовому, то в сучасному українському СД комунікативна роль адвоката суттєво нівельована, тому промова мають стислий і конкретний характер, напр.: Адвокат: *Ми побачили, розглянули матеріали справи, всі докази говорять що поведінка потерпілої була розкута, вона добровільно поїхали з моїм підзахисним і вела себе так, як її було завгодно. Тому прошу мого підзахисного виправдати* (Судові справи, серія «Викрадена студентка», 2015). Захисні промови не можуть вплинути на рішення, якщо для цього немає переконливим доказів, добутих під час розгляду справи.

На мовному рівні судова промова також має певні особливості: на думку Р. Кацавця, «судовий оратор іноді використовує конструкції, властиві тільки писемній, діловій мові. Культура судової промови – це використання мовного матеріалу, що забезпечує найкращий вплив на аудиторію в конкретній обставині і відповідно до поставленого завдання [3, с. 10]. Ми пояснюємо такі специфіку судової промови її підготовленим характером і пріоритетним використанням мовних засобів офіційно-ділового стилю.

6. Судове рішення – «самостійний імперативно-декларативний мовленнєвий жанр, структура й загальне змістове наповнення якого чітко регламентується процесуальним законодавством» [2, с. 279]. Рішення суду виголошується наприкінці судового засідання та на відміну від попередніх МЖ має закріплену письмову форму, тобто є одночасно й жанром офіційно-ділового мовлення.

Рішення суду складається з трьох обов'язкових компонентів. По-перше, це заголовкова частина, що містить реквізити та паспортизацію документа: назва документу з посиланням на його статус; дата, назва суду, зазначення голови суду та секретаря, зазначення типу судової справи, напр.:

РІШЕННЯ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

07 червня 2011 року Святошинський районний суд м. Києва в складі:

Головуючого судді: Т. О. Величко,

при секретарі: О. В. Колесниковій,

розглянувши у відкритому судовому засіданні в м. Києві цивільну справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання шлюбу (...).

Перша структурна частина має ініціальне розташування, графічно виокремлену жанрову назву, подані послідовно відомості фактичного характеру.

По-друге, констатувальна частина рішення подається після заголовку «ВСТАНОВИВ» та містить детальний виклад сутності справи, напр.:

ВСТАНОВИВ:

Позивач звернувся до суду із зазначеною позовною заявою до відповідача ОСОБА_2. (...) Судом встановлено, що у зареєстрованому шлюбі сторони перебувають з 01.06.1996 року. Від шлюбу мають доньку – ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, фактично розійшлися, проживають окремо, не ведуть спільного господарства, подружніх стосунків не підтримують. При цьому шлюб існує лише формально, спір про майно у сторін відсутній, відповідач проти задоволення позовних вимог не заперечує.

Суд вважає, що причини, що спонукали сторони на розірвання шлюбу є обгрунтованими, оскільки судом достовірно встановлено, що подальше спільне життя подружжя та збереження сім'ї не можливе.

Відповідно до ч. 3 ст. 105 СК України, шлюб припиняється внаслідок його розірвання за позовом одного з подружжя на підставі рішення суду. Згідно до ч. 2 ст. 112 СК України, суд, постановляє рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що подальше спільне життя подружжя і збереження шлюбу суперечило б інтересам одного з них, інтересам їхніх дітей, що мають істотне значення.

Наведений фрагмент констатувальної частини містить викладення сутності справи, позовні вимоги та аргументативну базу. Особливістю викладення інформації є квазіанонімність: замість прізвищ учасників судового розгляду подано нумерованих осіб з номінаціями «Особа_1», «Особа_2» тощо. Також обов'язковою рисою є посилання на законодавчі акти, з опертям на які буде зроблено висновок.

По-третє, власне рішення суду, підсумкова частина, що іє вироком або ухвалою, прийнятою в судовому засіданні, напр.:

Керуючись ст. ст. 104, 105, 110, 112 Сімейного Кодексу України, ст. ст. 10, 11, 60, 61, 130, 174, 212–215 ЦПК України, суд, –

ВИРІШИВ:

Позов задовольнити. Шлюб, зареєстрований 01 червня 1996 року у Центральному відділі реєстрації шлюбів м. Києва з Державним Центром розвитку сім'ї, про що є актовий запис № 497 – РОЗІРВАТИ.(...)

Документ завершується підписом судді. Трикомпонентна структура рішення є обов'язковою для цього МЖ, як мовностилістична специфіка – викладення інформації офіційно-діловим стилем із дотриманням вимог щодо структури тексту.

Отже, ми визначили МЖ українського СД: оголошення, інструкція, клопотання, підтвердження / спростування, допит, судова промова, судові рішення.

Висновки і перспективи дослідження. Найбільшою мірою в судовому дискурсі актуалізовано лінгвопрагматичний аспект аналізу, що зумовлює виокремлення мовленнєвих жанрів, комунікативних стратегій і ролей учасників судового дискурсу. Серед мовленнєвих жанрів виокремлено оголошення – монологічні виступи регламентативного характеру, що відкривають і завершують судові засідання; інструкція – регулятивні розгорнуті репліки професійних учасників судового процесу; клопотання – прохання про залучення додаткової інформації, невідомої до безпосереднього розгляду справи в судовому процесі; підтвердження / спростування – аргументативне тлумачення і коментар перебігу судового засідання для безпосередніх учасників; допит – питально-відповідна взаємодія між основними учасниками судового процесу – професійними і непрофесійними; судова промова – аргументоване викладення власної позиції у формі монологічного виступу; судові рішення – монологічний виступ судді, що має вердиктивний характер.

Література

1. Дорда, С. (2012). Національно-культурна специфіка судового дискурсу Англії та Уельсу. *Правовий вісник Української академії банківської справи: науково-практичний журнал*. № 1 (6).
2. Доценко, О. Л. (2008). Жанрова специфіка українського судового дискурсу. *Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць*. Вип. 24. Ч. 1. С. 269–280.
3. Кацавець, Р. С. (2010). *Судові промови державного обвинувача та адвоката-захисника у кримінальному судочинстві України: правові, етичні, логічні та мовні проблеми*: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук.
4. Лобода, Ю. А. (2013). Судовий дискурс у перекладознавчому аспекті. *Проблеми семантики, граматики та когнітивної лінгвістики: зб. наук. праць*. Вип. 23. С. 267–273.
5. Пономарьова, Л. В. (2010). Судово-процесуальний дискурс як різновид інституційного дискурсу. *Функціональна лінгвістика: зб. наук. праць*. № 2. С. 166–168.
6. Савчук, Г. В. (2009). *Інтонаційна організація судового дискурсу (експериментально-фонетичне дослідження)*: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол.н. Донецьк, 2009.

References

1. Dorda, S. (2012). National and cultural specificity of the judicial discourse of England and Wales [Natsional'no-kul'turna spetsyfika sudovoho dyskursu Anhliyi ta Uel'su.]. *Legal Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking: a scientific and practical journal*. No. 1 (6). [In Ukrainian].
2. Dotsenko, O. (2008). Genre specificity of Ukrainian judicial discourse [Zhanrova spetsyfika ukrayins'koho sudovoho dyskursu]. *Linguistic and conceptual pictures of the world: coll. of science works*. Issue 24. Part 1. P. 269–280. [In Ukrainian].

3. Katsavets, R. (2010). *Court speeches of the state prosecutor and defense attorney in the criminal justice system of Ukraine: legal, ethical, logical and linguistic problems* [Sudovi promovy derzhavnoho obvynuvacha ta advokata-zakhysnyka u kryminal'nomu sudochynstvi Ukrayiny: pravovi, etychni, lohichni ta movni problemy]: thesis abstract for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences. [In Ukrainian].
4. Loboda, Yu. (2013) Court discourse in the translational aspect [Sudovyy diskurs u perekladoznavchomu aspekti.]. *Problems of semantics, grammar and cognitive linguistics*: coll. of science works. Issue 23. P. 267–273. [In Ukrainian].
5. Ponomaryova, L. (2010). Court-procedural discourse as a type of institutional discourse [Sudovo-protsesual'nyy diskurs yak riznovyd instytutsiynoho dyskursu.]. *Functional linguistics*: coll. of science works. No. 2. P. 166–168. [In Ukrainian].
6. Savchuk, G. (2009). *Intonational organization of court discourse (experimental-phonetic research)* [Intonatsiyna orhanizatsiya sudovoho dyskursu (eksperymental'no-fonetychne doslidzhennya)]: thesis abstract for obtaining the scientific degree of candidate of philological sciences. Donetsk. [In Ukrainian].

Aliona BAKHCHIVANZHI

REPRESENTATIVE FORMS AND SPEECH GENRES OF UKRAINIAN JUDICIAL DISCOURSE

Abstract. *The article is devoted to the definition of linguo-pragmatic parameters of judicial discourse, in particular, formal aspects and types of speech genres are emphasized. Oral and written forms of judicial discourse functioning are considered. The main speech genres of the Ukrainian judicial discourse are singled out and characterized. Genres such as: instruction, announcement, petition, confirmation / denial, interrogation, court speech, court decision were analyzed. It has been proven that the announcement is a monologue speech of a regulatory nature that opens and ends the judicial session; the instruction is a regulatory detailed response of professional participants in the court process; the motion is a request for the involvement of additional information, unknown before the direct consideration of the case in the court process; confirmation / refutation is an argumentative interpretation and commentary on the course of the court session for the direct participants; the interrogation covers the questioning-relevant interaction between the main participants in the judicial process; a court speech is a reasoned presentation of a position in the form of a monologue; a court decision is a monologue speech of a judge, which has a verdictive character.*

Key words: *legal discourse, judicial discourse, speech genre, intention.*